

Rettshistorisk overblikk

Innhold

Ættesamfunnets rett.....	1
Elvekulturenes rett.....	2
Mosaisk rett.....	3
Romersk rett.....	4
Norske landskapslover fra 800-tallet.....	7
Magnus Lagabøte.....	7
Christian Vs Norske Lov av 1687.....	8
Opplysningstid.....	8
Naturrett.....	9

Ættesamfunnets rett

Mennesker levde i ættesamfunn lenge før vår tidsregning (fvt.), ikke i stater. Flere ætter holdt sammen i «stammer» i kampen for tilværelsen, i en utrygg verden. Stammen hadde felles språk og en krigshøvding (konge) som ledet forsvar eller overfall mot ytre fiender. Høvdingen måtte derfor ha autoritet til å gi militære ordrer og til å opprettholde en viss disiplin. Det ga grunnlag for en primitiv militær strafferett knyttet til forræderi, feighet i krig, ordrenekt og liknende. Høvdingen kunne ikke dømme i tvister mellom ættene, og slettes ikke i tvister mellom individer innenfor ættene. Det fantes ingen statsmakt som kunne håndheve domsbeslutninger, og da må ættene ordne opp seg imellom. Konflikter innenfor stammen var konflikter mellom ætter, ikke mellom individer. Det var ætten som ga individet rettsbeskyttelse.

Kampen for tilværelsen førte til hevn og gjengjeldelse. En ætt som ble krenket ved drap på et medlem, slo tilbake på samme vis med blodhevn. Maktbalanse mellom ættene var nødvendig for å overleve, og det utløste feider når balansen ble truet. Ætter i strid kunne utslette hverandre til siste mann. Det er derfor naturlig at det vokste fram en forsoningsrett. Det var i stammens interesse at ættene holdt fred med hverandre. Indre stridigheter kunne svekke evnen til forsvar mot ytre fiender.

Stammens folkeforsamling var et organ som besto av alle våpenføre menn, det vil si stammens hær. I den ble det tatt beslutninger om krig og fred, og om forflytning til bedre åkere og beitemarker. Folkeforsamlingen var også det organet der det kunne forhandles om forsoning mellom stridende ætter. De kunne avgjøre hvor stor bot en ætt måtte betale til en annen for ulike typer av lovbrudd, for eksempel drap, kroppsskade eller tyveri.

En ætt kunne også fri seg fra gjengjeldelse ved å erklære at den ikke ville beskytte et medlem som hadde gjort et alvorlig lovbrudd. I så fall ble lovbrøyteren utstøtt som fredløs. Han mistet all rettsbeskyttelse og kunne drepes av hvem som helst. Lovbrøyteren ble en ensom ulv - «varg i veum» - utenfor menneskenes fellesskap.

Mange stammer utviklet også et eldsteråd som kunne bistå høvdingen i saker av felles interesse. Høvdingen var øverstkommanderende for stammens hær, og ættene var de stridende enhetene. Ættene var selvstendige, og derfor måtte høvdingen rådføre seg med ættens ledere når han skulle ta viktige beslutninger eller når saker skulle legges fram for folkeforsamlingen.

Ættesamfunnets tre organer; høvding, eldsteråd og folkeforsamling, er opprinnelsen til statsorganer som Norge og andre land har i dag. Maktforholdet mellom organene kan imidlertid ha utviklet seg svært forskjellig. I demokratiske land som Norge, har folkeforsamlingen utviklet seg til et organ med valgte representanter (Stortinget). Regjeringen er i prinsippet «eldsterådet», selv om enkelte statsråder ikke er spesielt gamle, og kongens (høvdingens) makt er ikke lenger reell.

Elvekulturenes rett

Når menneskene begynte å dyrke mat i stedet for å lete etter mat, slo de seg ned langs de store elvene, som Nilen, Eufkrat, Tigris, Indus og Ganges. I disse dalførene oppstod statsdannelser med rettsregler som ble håndhevet av en sentral statsmakt. Den eldste skrevne retten vi har en del kjennskap til, stammer fra landet rundt Eufkrat og Tigris, det vil si området omkring staten Irak i vår tid.

Kong Hammurabis hersket i Babylon i årene 1792 – 1750 fvt. Han fikk skrevet loven sin på en 2,25 meter høy stein. Det var et forbløffende arkeologisk funn da steinen ble oppdaget under utgravninger i 1901.

Hammurabisloven inneholdt 282 paragrafer med tekst over 3 350 linjer. Loven avslørte et samfunn med vilje til rettferdighet og omsorg for folket. Mye tyder på at mange av våre rettsregler kan spores tilbake helt til kong Hammurabis. Vi skal gi noen eksempler.

Lovene til keiser Hammurabi (1792–1750 fvt.) er blant de første nedskrevne lovene vi kjenner. De ble funnet hugget inn på en to meter høy steinblokk. Hammurabi var keiser i Eufkrat/Tigris-området (nåværende Irak). Her vokste det fram en sterk statsmakt. Lovene inneholdt blant annet regler om erstatningsansvar for den som var doven og ikke holdt demningen i stand, slik at den kunne bryte, med den følge at vannet oversvømte og skadet naboens kornavling. Samfunnsøkonomiske hensyn og de spesielle forholdene langs de store elvene førte til slike regler. © AP/David Guttenfelder/NTB Scanpix

Gjengjeldelsesprinsipp

Retten bygde på et gjengjeldelsesprinsipp. I § 1 ble det bestemt at den som reiste sak mot en annen for drap og ikke førte bevis for påstanden sin, selv skulle bli drept. I §§ 3 og 4 går det fram at den som vitner falsk i et krav om penger eller korn, selv skulle betale til saksøkte det som ble krevd. Det er lett å se at reglene ga rettsbeskyttelse mot uberettigede søksmål. Slike regler basert på gjengjeldelsesprinsippet er å finne i eldre norsk rett. De har kommet til oss gjennom romersk og gresk rett, men opprinnelig fra bibelens mosaiske rett og fra babylonsk rett.

Strafferett

I Hammurabis lov §§ 6-13 finner vi regler om dødsstraff for tyveri og heleri. Her finner vi også forløperen til regler om eierens krav på å få sin ting tilbake hvis den blir gjenfunnet hos en annen. Hvis tyven B har stjålet en ting fra A og solgt den til godtroende C, kan A kreve tingen utlevert fra C. C kan deretter rette sitt tilbakebetalingskrav mot tyven B, eventuelt mot hans konkursbo. Denne regelen ble overført til romersk rett og videre til europeisk rett, og den er fortsatt gjeldende norsk rett (Lov om hendelege eieendomshøve av 1969).

Kjøpsrett

På slutten av Hammurabis lov finnes en del regler om salg av slaver. Slaver ble solgt med en måneds garanti for skjulte mangler. Viste det seg innen en måned etter kjøpet at slaven for eksempel hadde fallesyke, kunne kjøperen heve kjøpet og kreve pengene tilbake. Regler om heving ved kjøp av slaver med skjulte mangler, ble også utviklet i romersk rett. Den norske forbrukerkjøpsloven kan derfor spore sine røtter helt tilbake til Babylon.

Ekteskap

Hammurabis lov § 128 flg. hadde også regler om ekteskap. Et lovlig ekteskap måtte bygge på en ekteskapskontrakt der det ble fastsatt bøter for å skille seg. Ekteskap ble inngått ved at ektefellene flyttet sammen, og skilsmisse skjedde ved at de flyttet fra hverandre. Ekteskapskontrakten bestemte at brudgommen skulle gi sin ektefelle en gave slik at hun hadde noe å leve av hvis han skulle falle fra. Ekteskapet hadde egentlig mye til felles med det moderne samboerskapet, og det virker nærmest identisk med hvordan vikingene inngikk ekteskap og skilte seg.

Mosaisk rett

Bibelens lære om mosaisk rett har naturlig nok fått mye å si for europeisk og norsk rettsutvikling. Mosaiske rettsregler er å finne i andre, tredje og femte Mosebok i det gamle testamentet. Som mange andre lovgivere i oldtiden, ga man loven autoritet ved å hevde at den kom fra en gud.

Strafferett

Den mosaiske strafferetten er preget av det samme gjengjeldelsesprinsippet som i babylonsk rett. Den som slår et menneske i hjel, skal dø. Når noen skader en annens kropp, skal det samme gjøres mot gjerningsmannen: Brudd for brudd, øye for øye, tann for tann. Dette primitive prinsippet preget europeisk og nordisk strafferett i lang tid. Først på 1700-tallet kom europeerne på andre tanker, da opplysningstidens filosofi begynte å få gjennomslag. Strafferetten var likevel ikke fullt så brutal som den kan synes. Dødsstraffen gjaldt bare drap begått med overlegg (forsettlig og planlagt). Ved andre

drap, for eksempel impulsive eller uaktsomme drap, kunne gjerningspersonen unngå blodhevn ved å flytte til såkalte «fristeder».

Arverett

Sønner arvet likt. Døtrene fikk først arv når det ikke fantes sønner. Dette stemmer godt med eldre norsk rett før Magnus Lagabøte. Moseloven inneholder også regler om arvingenes representasjonsrett, det vil si at barna representerer en avdød arving i arveoppgjøret. En slik rett var lenge ukjent i Norge, men ble fullt ut innført i vår arvelov av 1854.

Ekteskap

Ekteskapet skulle holdes hellig. Det er likevel ikke noe forbud mot flerkoneri, og skilsmisse kunne innvilges.

Lån og kreditt

Moseloven anerkjente slaveri. En fattig mann som ikke klarte å betjene gjelden sin, kunne etter gammel lovgivning «beslaglegges» og selges som slave for å inndrive gjelden. Moseloven bestemte at skyldneren skulle utføre arbeid for kreditor uten å være slave. Regelen om tvangsarbeid i stedet for å bli slave, er satt inn i Magnus Lagabøtes landslov. Hvert sjuende år var sabbatsår. Da falt alle gjeldskrav bort, og rente var ulovlig.

Romersk rett

Republikansk forfatning

Rettsdannelsen i Romerriket har hatt avgjørende betydning for Norge. Roma ble grunnlagt i året 753 fvt. I dette bysamfunnet ble to grunnleggende institusjoner, kongen og eldsterådet (senatet), utviklet. I året 510 fvt. ble disse institusjonene omformet til en republikansk forfatning. Kongedømmet ble avskaffet, og styringen ble overlatt til to embedsmenn (konsuler), valgt av senatet for ett år av gangen.

Corpus Juris Civilis

Konsulene utpekte en embedsmann, pretor, som fikk ansvar for rettspleien. Han satte opp regler for hva man kunne gå til sak om i et såkalt «pretors edikt». Ediktet ble stadig mer utviklet og gikk i arv fra pretor til pretor. Ediktet og annen lovgivning, blant annet en eldre lov med betegnelsen «12-tavleloven», ble seinere kommentert av romerske jurister. Dette resulterte til slutt i den berømte lovsamlingen Corpus Juris Civilis som ble utarbeidet under keiser Justinian (527 – 565 evt.). Lovboka fikk historisk betydning for rettsutviklingen i Europa, herunder Norge, og vi gir noen eksempler på innholdet i reglene.

Arverett

Arveretten i Romerriket er kilden til våre regler om arvegangsklasser (paranteler). Representasjonsrett i arveoppgjøret, det vil si at barn kunne representere en avdød far eller mor og dele den arven de ville fått, stammer fra romerne. Retten til å skrive testament kommer også fra

romerne. Et særdeles berømt testament fra en rytter i den romerske hær, Antonius Silvanus, forteller oss om formkrav og innhold i romerske testamenter. Hovedhensikten med testamenter var å hindre at formuer ble oppsplittet.

Ekteskap

Ekteskapet i eldre romersk rett innebar at kvinnen kom under mannens herredømme, men det ble senere utviklet ordninger slik at hun kunne bevare sin selvstendighet i forhold til mannen. Ekteskap kunne opprinnelig bli inngått ved hevd (mannen hadde kvinnen i sin besittelse i minst ett år) eller ved et fiktivt kjøp fra kvinnens far eller brødre. Romerne forlot etter hvert slike ordninger og innførte regler om uttrykkelig samtykke under vitners nærvær. Ekteskap kunne fritt inngås og oppløses. De liknet i virkeligheten på våre dagers samboerforhold. Den romerske juristen Ulpian uttrykte dette slik: «Ekteskap stiftes ikke ved samleie, men ved samtykke». Fra dette ståsted utviklet europeisk ekteskapsrett seg til et krav om uttrykkelig samtykke overfor en prest og to vitner.

Skilsmisse

Skilsmisse i Romerriket var like enkelt å gjennomføre som ekteskapsinngåelse. Slik var det også i Norge i vikingtiden. Det satte kirken til slutt en stopper for. Kirkens lære innførte det uoppløselige ekteskap, dog med enkelte muligheter for skilsmisse.

Ektefellers formuesforhold

Ektefellers formuesforhold var preget av fullstendig særeie. Ved inngåelsen av ekteskapet fikk mannen medgift som han kunne råde over alene. Medgiften måtte helt eller delvis tilbakebetales ved eventuell skilsmisse. På den måten fungerte medgiften også som en økonomisk sikkerhet for kvinnen.

Umyndighet

Umyndige stod under vergemål. Vergen kunne gjøre dem myndige når de nådde en viss alder. Vår vergemålslov har regler som kan spores til romerretten på dette området. En sønn ble myndig gjennom et fiktivt salg (mancipatio), derav betegnelsen emansipasjon for det å bli myndig.

Kjøpsrett

Kjøpsretten i Romerriket stammer fra tjenestemenn¹ som hadde oppsyn med torghandel og offentlige folkeforlystelser. Selgeren fikk ansvar, og kjøperen fikk rettigheter hvis kjøpsgjensanden hadde mangler. Den romerske juristen Ulpian beskriver hvordan selgerne i slavehandelen fikk ansvar for skjulte mangler, for eksempel hvis en slave hadde sykdommer, rømningstilbøyeligheter eller hadde gjort selvmordsforsøk. En slave solgt med slike skjulte mangler, kunne gi kjøperen rett til tilbakelevering og pengene tilbake. Hvis slaven hadde blitt forringet av kjøperens virksomhet, skulle dette erstattes i hevingsoppgjøret. Kjøperen kunne også velge å beholde slaven mot et prisavslag. Tilsvarende regler gjaldt for omsetning av kveg, laste- og trekkdyr. Reglene om mangler gjaldt også for andre ting, for eksempel ved salg av krukker. Selgeren måtte innestå for at krukken var brukbar og hel.

---

¹ Den kuruliske ædil, tjenestemann med politimyndighet til å passe på at torghandelen gikk rettferdig og riktig for seg.

Erstatningsrett

Erstatningsrett er et av romernes største bidrag til europeisk rettsutvikling. Regelen om intet ansvar uten skyld (culpa) stammer fra romerne. De utviklet også regler om produktansvar. Hvis et dyr var solgt med en skjult sykdom eller en bjelke med feil, skulle selgeren bare erstatte mangelens verdi hvis han var i god tro om feilene. Hvis han var i ond tro, det vil si visste om feilene, fikk han skyldansvar som også dekket følgeskader, for eksempel hvis andre dyr ble smittet og døde, eller huset styrtet sammen på grunn av den mangelfulle bjelken².

Det tok et par tusen år før kjøpsreglene i Norge var på høyde med romerrettens regler om kjøp. Det er nesten ikke til å tro at romerne hadde rettsregler og rettsvitenskap på et slikt nivå for over 2 000 år siden.

Strafferett

Strafferetten i Romerriket var underutviklet. Det skyldtes at det opprinnelig var en privatsak å ordne opp i forbrytelser som drap, kroppskrenkelser og tyveri. Staten blandet seg til å begynne med bare inn i forbrytelser mot statens sikkerhet, for eksempel forræderi, feighet i krig eller krenkelse av religionen. Dette ble utilstrekkelig i bysamfunnet. Staten overtok derfor stadig mer av ansvaret for strafferetten.

Vår kunnskap om romersk rett skyldes i stor grad en berømt lærebok i juss som er skrevet av juristen Gaius rundt 200 år evt. Han var en av flere berømte jurister på den tiden. Gaius var lærebokforfatter og rettslærelærer. Ellers vet vi lite om ham, verken hans fulle navn, fødsel eller død. Vi vet at han ikke ble regnet for å være blant de aller skarpeste juristene, men han var intelligent nok og utvilsomt en av de flittigste. Et manuskript til læreboka hans ble funnet av den tyske forskeren Niebuhr i 1816 i et klosterbibliotek i Verona. Papiret var bleket for å kunne bli brukt som skrivepapir for bibeltekster. Niebuhr rekonstruerte den overskrevne teksten, og bak bibelteksten fant han manuskriptet til denne berømte læreboka. Boka er brukt som grunnlag for keiser Justinians Corpus juris civilis, som igjen fikk avgjørende betydning for europeisk rett fra 1800-tallet. Boka finnes oversatt til norsk.

Bilde: USCapitol

Keiser Justinian (romersk keiser 527 – 565 evt.)

I et forsøk på å samle det romerske riket som var i forfall, ville Justinian tilby fred og rettssikkerhet. Et arbeid med å samle de gamle reglene i oversiktlige bøker førte til lovboka Corpus juris civilis. Lovboka hadde blant annet en del som ble kalt «digestene», en systematisk sammenstilling av sitater fra de gamle romerske juristene, blant annet fra læreboka til Gaius.

Glossatorene

Romerretten var rett og slett for avansert for de «barbarene» som overtok makten etter Romerrikets fall. Keiser Justinians Corpus juris civilis ble etter hvert glemt, men mot slutten av 1000-tallet fattet jurister i Italia interesse for å studere de gamle juristenes skrifter. De begynte å gjenopplage avansert juss utviklet for over tusen år siden. Juss ble nå studert ved universitetet i Bologna i Nord-Italia. Der ble det holdt forelesninger i romerrett fra 1088. Studentene strømmet til fra hele Europa. De

² Ulpian i kommentarer til ediktet, 32. bok

rettslærde skrev tolkninger i margen til de gamle romerske tekstene, derav navnet gloser (randbemerkning, margstikkord). Juristene i Bologna tolket Corpus juris civilis som teologene tolket bibelen. Etter hvert begynte noen jurister å skrive tolkninger av andres tolkninger. Rettsvitenskapen utviklet seg.

Norske landskapslover fra 800-tallet

Norge var ingen stat på 800-tallet, men et samfunn av ætter. Det vil si folk som «eide»³ hverandre. Folketallet i Norge på 800-tallet var antakelig rundt 200 000. Ættene samlet seg i stammer. Innenfor ætten vernet man hverandre mot krenkelser som gjaldt liv, heder og ære, eiendomsrett osv. Ættefolkene stod sammen om å ta hevn, inngå forlik eller gå til kamp mot andre. Ætten sørget for sine gamle og sjuke. De som sto hverandre nærmest innenfor ætten, var verge for umyndige, og de arvet hverandre når noen døde.

Lovsamfunn

Et lovsamfunn var et geografisk avgrenset område der folk levde livet etter felles lover og domsmyndighet. Lovene ble først vedtatt på *allting* der alle frie menn møtte. Seinere ble alltinget til *lagting*, det vil si at spesielt oppnevnte menn (nemdmenn) møtte på tinget. Lagtingene var et stort framskritt. Her ble frøene til et effektivt *representativt* demokrati i Norge sådd. Vi fikk lagdømmer som Gulating, Frostating, Borgarting og Eidsivating. Lagtingene mistet sin lovgivende myndighet i 1661 og ble rene domstoler. Våre nåværende lagmannsretter stammer fra dette systemet.

Gulatingen

Gulatinget er det eldste lovsamfunnet i Norge. Det hadde lovgivningsmakt og domsmyndighet i fylkene på Vestlandet. Gulatingen ble vedtatt på Gulatinget i Eivindvik i Gulen kommune i Vestland fylke.

Alderen på Gulatinget og Gulatingen er omstridt, men det er vanlig blant historikere å si at denne lovgivningen er fra første del av 900-tallet. Lovene som ble vedtatt, ble «sagt fram» muntlig på tinget. Først senere ble de skrevet ned. De eldste skrevne versjonene av Gulatingen er fra 1200-tallet.

Magnus Lagabøte

Magnus Lagabøte (1238 – 1280) har en sentral plass i Norges rettshistorie. Kong Magnus fikk skrevet ned en ny utgave av Gulatingen i 1267. Storverket er likevel hans landslov fra 1274, den første lovbooka for hele Norge.

Landsloven

Magnus Lagabøtes landslov var en videreføring og forbedring av eldre lover som stammet fra den gamle Gulatingen, og andre regionale lover. Kong Magnus skulle egentlig bare forbedre (bøte

---

³ Æiga, dvs. tilhøre

på) lovene, ikke finne på helt nye, derav navnet Lagabøte. Likevel fikk landsloven enkelte nye regler. Loven er også påvirket av romersk rett.

Magnus Lagabøtes landslov har ti deler, som kalles bolker. En av bolkene handler om drap, kroppsskade og ærekrenkelse. En annen bolk handler om arverett og ektefellers eiendomsforhold. En kjøpebolk handler om avtaler, kjøp og pant mv.

Den norske juristen Audun Hugleiksson (ca. 1240 – henrettet i 1302) var hovedarkitekten bak Magnus Lagabøtes landslov. Han satt på forelesningsbenken i Bologna og Paris rundt 1260, og var en begavet og lærd mann i juss, økonomi og språk da han bare 26 år gammel, vendte hjem i 1266 for å arbeide med revisjon av Gulatingsloven. Et bevis for tilknytning mellom romersk og norsk rett på slutten av 1200-tallet.

Christian Vs Norske Lov av 1687

Magnus Lagabøtes landslov var gjeldende rett i Norge i over 400 år. Neste store lovreform i Norge var Christian Vs Norske Lov (NL) av 1687. Loven avløste landsloven, som hadde gjennomgått en del endringer, og en rekke andre eldre lover. Loven består av seks bøker. Hver bok er inndelt i kapitler som igjen er delt inn i artikler. Det meste av loven er for lengst opphevet, men vi kan likevel spore forløperne til mye moderne lovgivning i Norge.

Avtalerett

Noen bestemmelser gjelder ennå, for eksempel NL-5-1-2 som gjelder inngåelse av avtaler. Bestemmelsen er en slags lovhjemmel for avtalerettslige prinsipper om formfrihet (muntlig avtale like bindende som skriftlige) og avtalefrihet (bindende avtaler om hva som helst).

Ekteskap

NL tredje bok kapittel 18 har utførlige regler om ekteskapets inngåelse og oppløsning. Vi finner regler om hvem som kan gifte seg med hverandre og hva som er skilsmissegrunner, for eksempel horeri, tyrannisk og voldelig atferd og impotens.

Arverett

NL femte bok kapittel 2 om arv og skifte videreførte flere hundre år gamle tradisjoner, blant annet Gulatingslovens regler om at brødre arvet dobbelt så mye som en søster. Arveretten i NL sto seg helt fram til en ny arvelov så dagens lys i 1874.

Strafferett

NL sjette bok har regler om drap, kroppsskade, tyveri, heleri og mange andre forbrytelser. Enkelte av straffebestemmelsene er fullstendig foreldet, for eksempel reglene om gudsbespottelse og banning, mens andre regler er gjenkjennelige som forløpere til flere bestemmelser i vår straffelov av 2005.

Opplysningstid

Opplysningstiden er betegnelsen på en periode i Europas intellektuelle historie der fornuften tok over. Den tidfestes av historikere til perioden 1688 – 1789. Sannhet basert på vitenskap, fornuft og

toleranse skulle prege samfunnet, og dette innebar nye maktforhold. Tidens tenkere argumenterte for at uavhengig og fri menneskelig fornuft skulle erstatte Gud, kirken, kongen, bibelen og andre autoriteter, som kilde til sannheten.

Maktfordelingsprinsippet

Logisk tenkning banet vei for teknologiske framskritt, industriell revolusjon og en sterk økning i levestandarden i Vest-Europa. Maktfordelingsprinsippet i statsretten, som de fleste land i Europa har skrevet inn i sine grunnlover, stammer fra denne tiden.

Naturrett

For alle mennesker til alle tider

Naturrett er betegnelsen på rettsregler som anses naturlige for alle mennesker. Reglene er utformet på grunnlag av en filosofi om menneskenes stilling i universet og samfunnet. Røttene til slike tanker er å finne i hellenistisk filosofi. Med sunn fornuft skulle man finne fram til de reglene som gjaldt for alle mennesker til alle tider. Fornuften, og ikke gudstro, skulle være den viktigste rettskilden. Filosofen Hugo Grotius (1583 – 1645) sa noen berømte ord om naturrett som ofte blir sitert: «Naturrett, gyldig selv om Gud ikke fantes.» Grotius presiserte at dette ikke kunne sies «uten den aller største hensynsløshet». Forutsetningen om at Gud ikke fantes, mente man var absurd og meningsløs. Grotius ble til slutt i 1619 dømt til fengsel på livstid for sin frimodighet, men klarte å rømme to år seinere.

Samuel Pufendorf

Tyskeren Samuel Pufendorf (1632-94) regnes for den den meste betydningsfulle naturrettsjuristen. Han utga en bok i 1672 med tittelen «Om natur- og folkeretten». Det sies at ingen andre jurister har hatt så stor innvirkning på rettsutviklingen i Europa og Nord-Amerika som Pufendorf. Elevene hans skrev mange bøker, men kom ikke stort lenger enn til å popularisere Pufendorfs tanker. Ludvig Holberg var blant hans elever.

For å finne løsninger på mange av livets naturlige problemer kunne naturrettsjuristene for eksempel argumentere slik:

- Det finnes omtrent like mange menn som kvinner. Det monogame ekteskapet (én mann og én kvinne) kan derfor utledes av naturens orden.
- Ekteskapet er en juridisk avtale mellom to selvstendige personer og ikke en hellig, religiøs handling. Ekteskapet kan derfor stiftes og oppløses ved avtale.
- Mennesker har lik verdi. De må derfor være like for loven, og de har grunnleggende menneskerettigheter.

Juristene fant også støtte for slike argumenter i romersk rett. Naturrettens tenkere rettet imidlertid sterk og knusende kritikk mot tortur, dødsstraff, slaveri og vilkårlige maktovergrep. Et mer humant menneskesyn skulle åpne for toleranse, ytringsfrihet, politisk deltakelse, og til og med likestilling mellom kjønn. Opplysningstiden og naturrettens betydning for rettsutviklingen kan nesten ikke overvurderes.